

ფრაზეოლოგიური ერთეულების სისტემური კავშირები

განხილულ სიტყვათა მყარ შეთანხმებებში განსხვავებული ურთიერთდამოკიდებულებაა როგორც ერთმანეთს შორის, ისე ენის სხვა ლექსიკურ ერთეულებთანაც.

პოლისემია – ფრაზეოლოგიზმების უმეტესობა მონოსემანტიკურია (ერთმნიშვნელოვანია). თუმცა, მყარი შეთანხმებების განსაზღვრული რიცხვი (დაახლოებით 17-20%) ენის განვითარების პროცესში გადაიქცა მრავალმნიშვნელოვან ერთეულად. პოლისემანტიკურ ფრაზეოლოგიზმებს არ ახასიათებთ მნიშვნელობების დიდი რაოდენობა, როგორც ეს გვხვდება ზოგიერთ სიტყვაში. ფრაზეოლოგიური პოლისემია უფრო შეზღუდულია. ჩვეულებრივ, მრავალმნიშვნელოვან ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში გამოიყოფა ორი ან სამი მნიშვნელობა. ამაზე დიდი რაოდენობა იშვითად ფიქსირდება. პოლისემანტიკური ფრაზეოლოგიზმების მაგალითებია:

- Mala fe – ა) ორპირობა, უპატიოსნება, უწყობა; ბ) ვერაგობა, უტიფრობა, მზაკვრობა, მუხანათობა;
- (Un) boca sucia – ა) ენაბილწი; ბ) უხამსი, უგვანი;
- Caballo de batalla – ა) მთავარი კოზირი, საუკეთესო ნომერი; ბ) მუდმივი თემა, საყვარელი რამ; გ) აკვიატებული აზრი, მანია;
- Calma chicha – ა) წყნარი ამინდი; ბ) უსიცოცხლობა, მოდუნებულობა, სიზარმაცე, სიზანტე; გ) პაპანაქება, დახუთულობა; დ) სახიფათო სიჩუმე, მცდარი სიწყნარე;
- De gran romana – ა) მძიმე, ძალიან მძიმე; ბ) მსუქანი, გათქვირებული, ზორბა;
- De medio peli – ა) კაცუნა, დაბალი კაცი; ბ) მეტიჩარა, ყვავი ფარშევანგის ფრთებით; გ) უმნიშვნელო, უბრალო, წვრილმანი რამ; დ) საშუალობა, უფერულობა, ცუდი ხარისხის; დ) მეტისი (პუერტო რიკო);
- Hacer fantochadas – ა) ტრაბახი, კვებნა, ბაქიაობა; ბ) პრანჭვა, გრეხა, მანჭვა, მასხარაობა;
- Entrar en calor – ა) დათბობა; ბ) გემოს გაგება, მონდომება, მოსურვება;
- Venir con faramallas – ა) გაბრიყვება, თავგზის აბნევა, თვალის ახვევა, სიტყვის ბანზე აგდება; ბ) ბაქიაობა, ცრუობა, სისულელის ჩმახვა, რომვა; გ) ტრაბახი (მექსიკა, ჩილე);
- A boca llena – პირდაპირ, მიუხევე-მოუხეველად, მიდებ-მოდების გარეშე; ბ) გულუხვობა, ხელგამლილობა (დაპირებებზე, თხოვნაზე და ა. შ.);

- Entre dos aguas – ა) წყლის ქვეშ; ბ) ფრთხილად, წინდახედულობა, გაფაციცებული ყურადღება, განსაკუთრებული სიფრთხილე; გ) გაუბედავად, ყოყმანით, ჭოჭმანით; დ) საფრთხე, საშიშროება, ხიფათი, ორცეცხლშუა და სხვ.

ფრაზეოლოგიური ერთეულების მრავალმნიშვნელობა დამოკიდებულია არა მარტო ფრაზეოლოგიზმების გამოყენების კონტექსტუალურ და სიტუაციურ პირობებზე, არამედ გრამატიკულ განპირობებაზე, მართვაზე, შეთანხმებაზე, სინტაქსურ ფუნქციაზე, დასახელებული ობიექტის სულიერება-უსულობაზე და ა. შ. მაგალითად, თუ tener en el alma-ს სულიერ პირდაპირ დამატებასთან გამოვიყენებთ (a alguna persona) მისი მნიშვნელობა იქნება “ვინმეზე გულშემატკივრობა, თანაგრძნობა”, ხოლო უსულოსთან – “ვისიმე სინდისზეა”.

ზმნურ ფრაზეოლოგიზმს ganar la palma გარდაუვალობის შემთხვევაში “პირველი მიხვიდე დათქმულ ადგილას” მნიშვნელობა გააჩნია, ხოლო ირიბი გარდამავლობისას (Juan les ha ganado la palma a todos) ნიშნავს: “ვინმეზე ზეგავლენას, ვინმეს დასწრებას, უკან ჩამოტოვებას”. Hacerse carne უსულო საგნის მოქმედებისას ამჟღავნებს თავის ძირითად მნიშვნელობას – “ცხოვრებაში დანერგვა, განხორციელება”, ხოლო სულიერ საგანთან მოქმედებისას – გადატანით მნიშვნელობას: “ტანჯვა, წამება, თავის წვალება, წამება” და სხვ.

სინონიმია: ფრაზეოლოგიური ერთეულები შეიძლება სინონიმურად იყვნენ ერთმანეთთან დაკავშირებულები. ეს ხდება მაშინ, როცა ერთი და იგივე მეტყველების ნაწილს მიკუთვნებული ფრაზეოლოგიზმები, მათი კონსტანტო-ფრაზეული ან ფრაზეოლოგიურად დაკავშირებული მნიშვნელობები გამოხატავენ ერთნაირ ცნებას და ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან შინაგანი ფორმითა და მნიშვნელობის ელფერით ან სტილისტურად. აუცილებელია აღვნიშნოთ, რომ ფრაზეოლოგიური სინონიმების შინაგანი ფორმის ლექსიკო-სემანტიკური მნიშვნელობა უნდა იყოს განსხვავებული. თუ ის თანხვედრა ან თითქმის ერთნაირია, მაშინ შედარებული ფრაზეოლოგიზმები უნდა განვიხილოთ არა როგორც სინონიმები, არამედ როგორც ერთი და იგივე ფრაზეოლოგიზმის ვარიანტები.

თავისი გრამატიკული შემადგენლობით ფრაზეოლოგიური სინონიმები შეიძლება იყოს:

- ა) თანაბარი სტრუქტურის, როცა მათი მოდელი (ნიმუში) ერთნაირია: Besar la correa - doblar la cerviz (დანებდე, შეეგუო, დაემორჩილო ძალას), tomar el olivo - perder el hatu (გაქცევა,

მოკურცხვლა), cabeza de tarro – alma de cántaro (ტუტუცი, რეგენი, ხეპრე, ბოტე, სულელი, ყეყეჩი), burro de carga – cabeza de turco (განტევების ვაცი), de cabo a rabo – de pe a pa (თავიდან ბოლომდე, მთლიანად) და სხვ.

ბ) მსგავსი სტრუქტურის, როცა მათი მოდელები გნსხვავდებიან არტიკლის, ნაცვალსახელის ქონა-არქონით, გრამატიკული რიცხვით და ა. შ.: ganar las palmas – cosechar laureles (ჯილდოს მინიჭება), pasar el Rubicón – quemar sus naves (გადამწყვეტი ნაბიჯის გადადგმა), apretar los talones – tomar viñas – dar esquinazo (გაქცევა, მოკურცხვლა, მოქუსვლა, მოუსვა მთელი ძალით) და ა. შ.

გ) განსხვავებული სტრუქტურის, როცა მათი მოდელები არ თანხვდება: cruzar la cara – dar de bofetadas (სახეში გარტყმა, სილის გაწნა), a banderas desplegadas – con el corazón en la mano – a la luz del día – a las claras (ღიად, ღია გულით, დაუმალავად), a la chita callando – por debajo de la cuerda – a escondidas (მალულად, ფარულად, ნამალავად, ჩუმად) და ა. შ.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ფრაზეოლოგიური სინონიმები ენაში არ შეადგენენ განცალკევებულ სინონიმურ რიგებს. ისინი ამა თუ იმ სინონიმურ რიგის ნაწილია, რომელიც შედგება, როგორც მარტივი სიტყვებისაგან, ისე ფრაზეოლოგიზმებისაგან, რომლებიც არსებითად ზრდიან სინონიმური რიგების ემოციონალურ-ექსპრესიულ და შეფასებით შესაძლებლობებს. მაგალითად, ცნება “ჭამა, კვება”-ში დაჯგუფებულია შემდეგი სინონიმები: comer, tomar, cenar, masticar, tragar, embocar, embaular, zampar, echarse al coleteo, llenar la andorga, matar el hambre, tomas las once, reparar las fuerzas და ა. შ.

ონომინია: ფრაზეოლოგიზმებში აღინიშნება (თუმცა, შედარებით იშვიათად) ომონიმური კავშირების შემთხვევები. საუბარია არათავისუფალი სიტყვაშეთანხმებების ომონიმიასა და მის ფრაზეოლოგიურ ორეულზე. ფრაზეოლოგიზმის თანაჟღერადობა მასთან გენეტიკურად დაკავშირებულ თავისუფალ სიტყვაშეთანხმებასთან შუალედური დონის მოვლენაა. ფრაზეოლოგიზმი - ლექსიკური ერთეულია, ხოლო სიტყვაშეთანხმება – სინტაქსური და თუ მაინც ჩავთვლით მათ ომონიმებად, მაშინ უნდა ვაღიაროთ, რომ ეს ენობრივი თანაჟღერადობის განსაკუთრებული სახეობაა, რომელსაც შეიძლება ვუწოდოთ დაკავშირებული ლექსიკო-სემანტიკური ომონიმია.

აღნიშნულ შემთხვევაში განიხილება ორი ან მეტი მყარი შეთანხმების თანაჟღერადობა. ფრაზეოლოგიური ომონიმია წარმოიქმნება ძირითადად სამი მიზეზით:

ა) პოლისემიის მოშლით, როცა ფრაზეოლოგიზმის ერთ-ერთი მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში იძენს შინაარსობრივ და ფორმალურ დამოუკიდებლობას. მსგავსი მოვლენა აღინიშნებოდა echar la bendición-ის მყარ შეთანხმებაში. თანამედროვე ენაში არის ორი ომონიმური ფრაზეოლოგიზმი, რომელთაც გააჩნიათ ეს ფორმა. ერთ-ერთი მათგანი ნიშნავს “ნების დართვას ქორწინებაზე”, მეორე – “ხელის დაბანას, რაიმე საქმეში მონაწილეობაზე უარის თქმას”. მეორე ომონიმს გააჩნია კიდევ ერთი მნიშვნელობა; “ვიდაცასთან ურთიერთობის გაწყვეტა, შეწყვეტა”. პოლისემიის მოშლამ, ასევე, წარმოქმნა ორი ომონიმური ფრაზეოლოგიზმი: quitar el hipo – “დაშინება, თავზარის დაცემა, შერწუნება” და quitar el hipo – “გაოცება, გაოგნება სიამოვნებისაგან”.

ბ) როცა პოლისემანტიკური სიტყვა წარმოქმნის აბსოლუტურად მსგავსი ტიპის ფრაზეოლოგიზმებს, განსხვავებული მნიშვნელობით. მაგალითად, tener mosca-ში (იყო გაფიცებული) კომპონენტი mosca დაკავშირებულია “უკმაყოფილო, წყენა, ჯავრი” მნიშვნელობასთან, ხოლო tener mosca-ში (გააჩნია სახსრები, გააჩნია დიდი ფული) იგივე სიტყვას გააჩნია “ფულის” მნიშვნელობა.

გ) როცა ერთი და იგივე თავისუფალი სიტყვაშეთანხმების საფუძველზე განსხვავებულ დროსა და განსხვავებულ პირობებში წარმოიქმნება დამოუკიდებელი ფრაზეოლოგიური კონსტრუქცია. მსგავსი მოვლენა შეინიშნებოდა ომონიმებში hacer humo (ერთ ადგილზე ცხოვრება, ერთ ადგილზე შეჩვევა) და hacer humo (ცუდად მიღება, გაგდება, გაძევება). Apretar los tacones ესპანეთში ნიშნავს “გაქცევას”, ხოლო ლათინურ ამერიკაში ომონიმურ ფრაზეოლოგიზმს გააჩნია “ენერგიულად მოქმედების” მნიშვნელობა.

ანტონიმია: მყარ სიტყვაშეთანხმებებს შორის აღინიშნება, აგრეთვე, ანტონიმური წყვილები, თუმცა მათი რიცხვი მეტად მცირეა. ფრაზეოლოგიურ კონსტრუქციებს შეიძლება მივაკუთვნოთ შემდეგი კონსტრუქციები: pájaro gordo (დიდი კაცი) ≠ don nadie (კაცუნა), poner sobre las nubes (ხოტბის შესხმა) ≠ echar pestes (უკანასკნელი სიტყვებით ლანძღვა), sol poniente (ჩასვლა) ≠ sol naciente (ამოსვლა), con el corazón en la mano (ღიად, აშკარად) ≠ a cencerros tapados

(მაღულად, ფარულად), corazón de oro (რბილი, გულისხმიერი, გულითადი) ≠ corazón de chacal (უგულო, გულქვა ადამიანი) და სხვ.

ესპანურ ენაში არის თავისებური ფრაზეოლოგიური ანტონიმების განსაზღვრული რიცხვი, რომელთა შემადგენლობაში შედიან ზედსართავები: bueno ≠ malo და ზმნიზედები: bien ≠ mal. მაგალითად: buen arte (მარჯვე, მოხერხებული, მარიფათიანი) ≠ mal arte (მოუხერხებელი, უგერგილო), hacer Buena harina (კარგად მოქცევა, რაიმე კარგის გაკეთება) ≠ hacer mala harina (ცუდად მოქცევა), poner bien la pluma (აზრის კარგად გადმოცემა, ფლობდე კარგად კალამს) ≠ poner mal la pluma (აზრის ცუდად გადმოცემა, კალამს ფლობდე ცუდად), tener Buena / mala sombra (იყო იღბლიანი / უიღბლო ან მიმზიდველი / არამიმზიდველი), de buen / mal temple (კმაყოფილი / უკმაყოფილო ან მხიარული / ბრაზიანი), bien / mal hablado (კორექტული / არაკორექტული საუბარში) და ა. შ.

ასეთი კონსტრუქციების სტრუქტურა რჩება ერთმნიშვნელოვანი, იცვლება მხოლოდ აზრის მეტაფორიზებული ობიექტის ხარისხობრივი შეფასება: ერთ შემთხვევაში ის დადებითია, მეორეში – უარყოფითი). ასეთი ანტონიმური წყვილები შეიძლება მიგვეკუთვნებინა ფრაზეოლოგიური ვარიანტებისათვის, მათი მნიშვნელობები რომ არ წარმოადგენდნენ ურთიერთსაწინააღმდეგოსა და ურთერთგამომრიცხავებს. ზოგჯერ მსგავს წყვილებში ზედსართავები ნეიტრალიზდებიან და ორივე კონსტრუქცია გამოხატავს ერთსა და იმავეს: ser buena / mala pecora (იყო გაქნილი გაიძვერა). რასაკვირველია, ამ შემთხვევაში მყარი შეთანხმებები უკვე აღარ წარმოადგენენ ანტონიმურ წყვილს და მიეკუთვნებიან ფრაზეოლოგიურ ვარიანტებს. Bueno ≠ malo კომპონენტებით გარეგნულად მსგავს კონსტრუქციებს შეიძლება სრულიად არ გააჩნდეთ სემანტიკური კავშირი ერთმანეთს შორის. მაგალითად: tener buen aire ნიშნავს “მოხდენილ, გრაციოზულ მიხერა-მოხვრას”, ხოლო tener mal aire – “ცუდ, საშინელ ხასიათზე ყოფნას”.

ზოგიერთ სიტყვებს გააჩნიათ მრავალ მყარ სიტყვაშეთანხმებაში კომპონენტის სახით განმტკიცების უნარი. პოლიფრაზეულოგობა დამახასიათებელია კონკრეტული ლექსიკონ-სემანტიკური ჯგუფის გარკვეული სიტყვებისათვის, რომლებიც აღნიშნავენ (ასახელებენ) სასიცოცხლო მნიშვნელობის ობიექტების სახელებს, მოქმედებებს, მოვლენებს და ხარისხს. მაგალითად, სიტყვებისათვის, რომლებიც ასახელებენ ადამიანის ტანის ნაწილებს (cabeza, brazo, mano, cuello, boca, espalda, pelo და ა. შ.), ბუნებრივ მოვლენებს (agua, aire, fuego და ა. შ.),

გადაადგილების, მოძრაობის, მქონებლობის და სხვა ზმნებისათვის (ir(se), andar, correo, entrar, hablar, decir, tener, coger, dar, poner, hacer, dejar და ა. შ.), ზედსართავებისათვის, რომლებიც ასახელებენ საგნებისა და მოვლენების ძირითად თვისებებს (bueno, malo, blanco, negro, grande და ა. შ.), ზმნიზედებისათვის (bien, mal და სხვ.), რიცხვითი სახელებისათვის (dos, cuatro და ა. შ.).